

■ Вайсковая гісторыя

КАЛІ ЗАМАЙКАЮЦЬ ГАРМАТЫ і ажываюць МУЗЫ

Любую вайну можна перажыць. І вынесці з яе правільныя ўрокі. Пасля перамер'я прыходзіць прызнанне віны з аднаго боку і, з іншага, — дараванне. Следам за ім — цвярозае асэнсаванне мінулага з мэтай не дапусціць яго паўтарэння ў будучыні. Акрамя таго, вайсковая гісторыя можа шмат што нам расказаць пра мінулую эпоху. «Ultima ratio regum. Беларусь у Паўночных войнах сярэдзіны XVII — пачатку XVIII ст.» — так называецца новая выстаўка, якая днямі адкрылася ў Мірскім замку. Гэта сумесны міжнародны праект музея «Замкавы комплекс «Мір», а таксама Музея Арміі Швецыі, Рэгіянальнага музея Біржайскага края «Сэла» ў Літве і Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі.

Арганізатары імкнуліся не толькі прадставіць беларускай аўдыторыі класічную гісторыю Паўночных войнаў, але перадусім гісторыю людзей, грамадства, тагачасных супольнасцяў, дзяржаў, ваеннай культуры і тэхналогій. Наведвальнікі экспазіцыі могуць уявіць, якім быў Мірскі замак і яго ваколіцы ў XVII — XVIII стагоддзях, а таксама азнаёміцца з гісторыяй тагачасных войнаў праз гравіраваныя партрэты і батальныя сцэны, планы і карты, медалі і манеты, гаспадарчыя рэчы, сцягі і прадметы раскошы, рэдкія артэфакты і шараговыя побытавыя рэчы.

— Гэта выстаўка — вялікі музейны праект трох краін — Беларусі, Швецыі і Літвы. Ён вяртае нас назад да гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Швецыі. — падкрэсліў Пасол Швецыі ў Беларусі Марцін ОБЕРГ. — Відавочна, што адносіны паміж нашымі краінамі і народамі не заўсёды былі такімі сяброўскімі, як сёння. Эпоха Паўночных войнаў — таму пацвярджэнне. Сярод тагачасных вайсковых трафeyaў шведскай арміі, якія мы прывезлі, — харугвы, зброя, медалі і многае іншае. Я вельмі рады, што гэтыя прадметы хоць бы на пэўны час вяртаюцца ў Беларусь... Швецы, натуральна, пакінулі вялікі след у гісторыі вашай краіны. Праз Полацкае княства праходзіў шлях з варагаў

у грэкі. З даўніх часоў у вас захаваліся месцы з назвамі Швецы, Шведская Гара, Шведскі Курган, Шведскі Шлях. У Магілёўскай вобласці ёсць вёска Свенск, што ў перакладзе з маёй роднай

Ручная марціра з фонду Музея Арміі Швецыі.

мовы азначае «шведскі». І першы супрацоўнік Міністэрства замежных спраў, якога я сустрэў у Мінску і які курыраваў адносіны са Швецыяй, быў чалавек па прозвішчы Швед. Гісторыя многаму вучыць, і, каб засвоіць яе ўрокі, для ўсіх нас важна памятаць, што адбывалася з намі раней. Як дыпламат, я вельмі рады, што з тых часоў нашы адносіны вельмі змяніліся ў лепшы бок, адбываецца шмат культурных паездак. Спадзяюся, наша супрацоўніцтва ў далейшым будзе толькі ўмацоўвацца.

Падрэзана пра экспанаты выстаўкі можна даведац-

ца са спецыяльна падрыхтаванага каталога.

— Амаль два гады доўжылася праца па падрыхтоўцы сумеснай выстаўкі, — адзначыў дырэктар замкавага комплексу «Мір» Аляксандр ЛОЙКА. — Упершыню на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены ваенныя харугвы з фонду Музея Арміі Швецыі. Асаблівае месца сярод іх займае чатырохметровая харугва гетмана Кшыштафа Радзівіла з выявай княскага герба.

«Ultima ratio regum» (назва выстаўкі і каталога, з якога можна даведацца пра экспанаты падрэзана) — гэта дэвіз, які змяшчаўся на французскіх гарматах у часы Людовіка XIII. З лацінскай мовы ён перакладаецца як «апошні довад каралёў». І довадам гэтым лічылася вайна. Выраз быў вядомы і шырока выкарыстоўваўся ў XVII — XVIII стагоддзях у многіх еўрапейскіх краінах, у якіх панавала абсалютызм. Яскравым прыкладам вайны манархаў была Вялікая Паўночная вайна 1700—1721 гадоў, у якой адзін супраць аднаго ваявалі найбольш яркія ўладары эпохі: шведскі кароль Карл XII, расійскі цар Пётр I і польскі кароль Аўгуст II Моцны.

Пра тое, якім чынам на выстаўке адлюстравана вайсковая гісторыя тых часоў, раскажаў дацэнт гістарычных

наук, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі Мікола ВОЛКАЎ (разам з Кірылам Карлюком яны з'яўляюцца куратарамі выстаўкі):

— Па-першае, Мірскі замак — гэта вельмі сімвалічнае месца. У сярэдзіне XVII стагоддзя, пра якое вядзецца размова на выстаўцы, замак яшчэ выкарыстоўваўся як абарончае збудаванне Рэчы Паспалітай. А ў XVIII стагоддзі ён ужо страціў такую функцыю, і тады краіна стала фактычна «праходным дваром». Гісторыя Паўночных войнаў нас шмат чаму вучыць у разуменні тагачасных палітычных і сацыяльных умоў. Па-другое, мы

Шпора з фонду музея «Замкавы комплекс «Мір».

не папулярызуюем войны як сродак вырашэння палітычных канфліктаў. Мы хутчэй праз праўдзівае паказанне тых жахаў, праз паўсядзёны быты жаўнераў, які быў далёкім ад нейкіх пазітыўных рэчаў, хочам сфарміраваць антываенны пафас, каб да войнаў сфарміравалася не-

Пасол Швецыі ў Беларусі Марцін ОБЕРГ б'ю адным з тых, хто ўрачыста пераразаў чырвоную стужку з нагоды адкрыцця выстаўкі.

гатыўнае стаўленне. Па-трэцяе, Рэч Паспалітая ваявала са Швецыяй, з Расіяй, аднак мы не імкнуліся сфарміраваць адмоўнае стаўленне да іншых удзельнікаў канфлікту, не думалі ствараць вобраз ворагаў, бо гэта вельмі дрэнна. Мы проста паказалі рэальную карціну, як усё выглядала ў тыя часы.

Урачыстае адкрыццё выстаўкі суправаджала музыка салістаў ансамбля старадаўняй беларускай музыкі «Вытокі» — фэагагіста Аляксея Фралова, піяністка Ірыны Аўдзевай і скрыпача Алега Яцыны. Арт-дырэктар «Вытокаў» Аляксей ФРАЛОЎ адзначыў:

— Шведская музыка была не вельмі вядомай для беларусаў. Гэтакай «terra incognita». Нездарма ёсць вядомая прымаўка: «Калі гучаць гарматы, музы маўчаць». Гарматы часта фігуравалі ў стасунках Вялікага Княства Літоўскага — Швецыя і Рэч Паспалітая — Швецыя. І не заўсёды толькі ў адмоўным сэнсе. Вядома, што Радзівілы, якія валодалі гэтым замкам,

пэўны час мелі ў саюзніках шведаў пры вызваленні краю. Аднак музыка заставалася нечым невядомым. Толькі нядаўна беларуская музычная грамадскасць пачала яе засьвоіваць. У канцы мінулага года мы ігралі музыку геніяльнага шведскага кампазітара і скрыпача Тура Аўліна. А сёння, акрамя твораў гэтага аўтара, прагучыць і «Калыханка» Ёхана Хельміка Румана.

***

У Паўночных войнах Беларусь пацярпела каласальныя страты, апынуўшыся ў цэнтры супрацьстаяння буйных рэгіянальных дзяржаў. На шчасце, тыя страшныя падзеі не сцерлі наш народ і яго тэрыторыю з карты свету. «Усё пройдзе, пройдзе і гэта», — было напісана на пярэсценку біблейскага Саламона. Але няхай войны застануцца толькі гісторыяй. Музейнымі прадметамі на чырвоным аксаміце, што ляжаць за шклом бліскучых вітрын. Магутнымі замкамі, якія ў наш час служаць не для абароны, а толькі як сведкі велічнага мінулага і перамогі.

Мір

■ Рыштаванні Бацькаўшчыны

ФАРПОСТ НА БЕРАЗЕ ДНЯПРА

Тры драўляныя вежы ўзвядуць у Копысі

У Копысі будуць адноўлены элементы старажытных умацаванняў. Такое рашэнне прынята пасля таго, як у канцы 2016 года Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка даў даручэнне добраўпарадкаваць левы бераг Дняпра — тэрыторыю насупраць Александрый і так званы Пятроўскі вал. Навуковым кіраўніком работ зацверджана археолаг Вольга ЛЯЎКО. Яна расказала карэспандэнту «Звязды», што канцэпцыя аднаўлення распрацавана на падставе гістарычных картаў, знойдзеных у архівах, і матэрыялаў археалагічных раскопак.

— На гарадзішчы паставяць дзве драўляныя вежы, з боку Дняпра, — адзначае Вольга Ляўко. — Яшчэ адна вежа будзе стаяць унізе, пры спуску з гарадзішча. Акурат там, дзе праходзіла гарадская сцяна, — такім чынам візуальна пазначыцца яе кут. Дзеля таго каб атрымаць дакладнае ўяўленне пра тое, як выглядалі вежы ў той час, мы ўзялі матэрыялы відэабскіх каштарысных кніг 1665 года, якія даюць апісанне менавіта драўляных вежаў і збудаванняў у Віцебску таго ж часу. Гэта адзін рэгіён, агульная матэрыяльная культура, аднолькавыя прыныцы будаўніцтва,

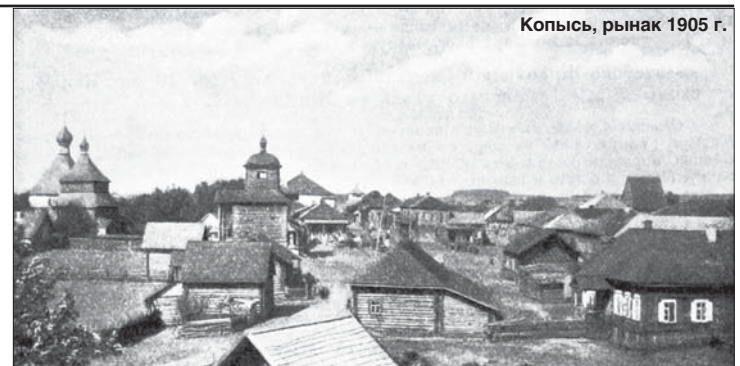
таму мы ўзялі іх за аснову. Гістарычны план Копысі, які таксама датуецца 1665 годам, захаваны і знаходзіцца ў польскім Кракаве. Мы яго атрымалі.

На археалагічных даследаваннях на тэрыторыі старажытнай Копысі даследчыкам вельмі пашанцавала. Яны знайшлі тое месца, дзе пачынаўся горад. Імі знойдзена вялікая колькасць маленькіх манет у 1—2 дынарыі — такія манеты, як правіла, адшукваліся менавіта каля ўязной брамы. Спецыялісты мяркуюць, што дробнымі манетамі расплачваліся пры ўездзе ў горад. Дарэчы, гэта ж месца пазначана і на плане. Тут плануецца зрабіць уязную арку і сімвалічны надпіс пра пачатак Копысі.

Гэта не адзіная шчаслівая знаходка археолагаў. На самім гарадзішчы ў 2003 годзе, калі ішло добраўпарадкаванне, быў раскапаны ўезд, выкладзены брукаванкай. Сёння ёсць намер аднавіць брукаванку, якая была ў XVII стагоддзі. Цяпер там стаіць сімвалічная драўляная брама, але яе перабраўляюць з новага матэрыялу. Будзе прыведзена ў парадак сама пляцоўка гарадзішча. Абазначаць і месца размяшчэння гаспадарскага двара (яно таксама вядома не толькі па матэрыялах інвентару, але і па выніках раскопак).

— Адметная пабудова Копысі — каплічка другой паловы XIX стагоддзя. Цяпер яна знаходзіцца на тэрыторыі вытворчага цэнтра, дзе робяць кераміку, — працягвае расказаць Вольга Ляўко. — У свой час Копысь славілася надзвычай таленавітымі майстрамі, якія рабілі кафлю. Іх вывезлі ў Расію падчас вайны 1654—1667-х гадоў. Нашы рамеснікі ўдзельнічалі ва ўпрыгожванні царскіх палат, розных храмаў на тэрыторыі Расіі. Кафлянае майстэрства было так моцна развіта ў Копысі, пачынаючы з часу сярэднявечча, што ў XVIII стагоддзі там працавала дзве мануфактуры па вырабе кафлі. Потым яны аб'ядналіся разам і ўтварыўся завод. На тэрыторыі завода, для рабочых, і была збудавана гэта каплічка. Гэта вельмі важная частка гісторыі. Але каплічка дагэтуль не з'яўляецца помнікам гісторыка-культурнай спадчыны. Я спрабавала высветліць, хто за яе адказны. Аднак мясцовыя ўлады спасылаліся на царкву. А ў царкве казалі, што ў іх падпарадкаванні каплічку не перадавалі. Яна застаецца безгаспадарнай! Варта дадаць, што мы правялі побач з ёй раскопкі і выявілі: акурат там было пахаванне.

Пры комплексным аднаўленні на шылдзе з планам горада будзе пазначаны і так званы Пятроўскі вал — умацаванні, якія ўзводзілі

Копысь, рынак 1905 г.

ў 1707 годзе вакол Копысі і Александрый. Пётр I спачатку пабудоваў там абарончыя ўмацаванні падчас вайны са Швецыяй, а калі давялося адступаць, Копысь спаліў.

— Копысь — гэта вельмі важны гістарычны цэнтр, вядомы з XI стагоддзя, — тлумачыць Вольга Ляўко. — Там была памежная крэпасць Смаленскай зямлі на левым беразе Дняпра, гэтаксама як Орша была памежнай крэпасцю Полацкага княства насупраць яе на правым беразе Дняпра. А пазней — у XVI, XVII і XVIII стагоддзях — існаваў Копыскі замак, і гэта тэрыторыя з'яўлялася прыватным уладаннем, належала Радзівілам, таму захаваліся некаторыя дакументы. У прыватнасці, план Копысі 1665 года. На ім абазначаны ўсе ўмацаванні як замакавай часткі (канструкцыі сцен і вежаў), так і ўмацаванні гарадской часткі, бо ў сярэднявечных гарадах, якія мелі пэўнае значэнне ў дзяржаве, акрамя замкавых умацаванняў, былі яшчэ ўмацаванні цэнтральнай часткі горада. Вядома, каб пра такія маленькія, але лёсавызначальныя цэнтры Беларусі памяць захоўвалася і сёння

Матэрыялы падрыхтавала Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ. nina@zviazda.by